

PROBLEM ODREĐENJA PERMANENTNOG OBRAZOVANJA

IGOR RADEKA
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 37.013.8
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1995-11-10
Received

Razvoj cjelokupnog društva, utemeljen na znanstveno-tehnološkoj revoluciji, postavlja nove zahtjeve pred obrazovanje. Tradicionalno obrazovanje, učahureno u sistem školovanja, ne prati sveukupne socijalno-kulturne promjene u suvremenom društvu, već završava u vlastitoj kvantitativnoj ekspanziji, bez neophodnih kvalitativnih promjena.

Na tragu istrošenog sistema tradicionalnog obrazovanja razvija se koncepcija permanentnog obrazovanja koja obuhvaća sve ljude, tokom čitava života i u svim životnim situacijama. Ona ne znači samo više obrazovanja od tradicionalnog. Permanentno obrazovanje predstavlja bolje i posve drugačije obrazovanje u novom, obrazovnom društvu, čija suština nije više priprema za život, već novi način života suvremenog čovjeka.

Usporedno s razvojem koncepcije permanentnog obrazovanja javljaju se i njegova pogrešna izjednačavanja s kontinuiranim obrazovanjem, obrazovanjem odraslih, te novim sistemom obrazovanja. Isto tako, nerijetko je njegovo reduciranje na utilitarnu dimenziju obrazovanja za adekvatno funkcioniranje u proizvodnom mehanizmu društva.

Istaknute pojmovne nedoumice utječu i na terminologijsku neujednačenost. Među brojnim terminima koji se pogrešno izjednačavaju s "permanentnim obrazovanjem", jedino je "doživotno obrazovanje" njegov sinonim, dok termini "društvo koje uči" i "obrazovno društvo" zahvaćaju društveni aspekt pojma permanentnog obrazovanja.

Sve pojmovno-terminologijske razlike zrcale se i u definicijama permanentnog obrazovanja. Sistematizacijom definicija utvrđeno je da permanentno obrazovanje nije moguće jezgrovito deskriptivno definirati. Njegova složenost i dinamičnost zahtijeva širu sadržajnu eksplicaciju.

Koncepcija permanentnog obrazovanja zaokuplja pažnju teoretičara već duži niz godina. No, unatoč sustavnom proučavanju, u aktualnoj literaturi i danas postoje velike razlike u njenu shvaćanju. Upravo zato u ovom radu će se pokušati izložiti osnovne značajke permanentnog obrazovanja, te glavne nedoumice u vezi s njim. Pri tome valja imati na umu kako opseg rada uvjetuje vrlo sažetu analizu ovog relativno složenog društvenog fenomena.

Glavne značajke permanentnog obrazovanja

Tradicionalno obrazovanje, etablirano u sistem školovanja, zapalo je u nepremostive teškoće. Totalitet socijalno-kulturnih promjena, pod utjecajem znanstveno-tehnološke revolucije, potiskuje industrijsku organizaciju života. Industrijski životni kalup podijeljen u tri faze: obrazovanje (školovanje) - rad - umirovljenje (Savićević, 1983, 114-115), s izrazitim obilježjem statičnosti, sputava dinamičan razvoj suvremenog društva. Teorija "intelektualnog ili stručnog prtljaga" mladih, dovoljnog za čitavo trajanje života (Lengrand, 1976, 38), prevladana je ekspanzijom i zastarom znanja. Narastajuće obrazovne potrebe proširuju obrazovanje iz isključivo prvoga životnog perioda istovremeno i na drugi životni period, čime djetinjstvo i mladost gube monopol na obrazovanje. Na taj način, jačanjem obrazovanja odraslih od 60-ih godina našeg stoljeća, završava razgradnja tradicionalnog sistema obrazovanja, te istovremeno nastaje i jača nova obrazovna koncepcija suvremenog društva - koncepcija permanentnog obrazovanja.

Osnovna ideja permanentnog obrazovanja jest obrazovati sve ljude, tokom cijelog njihova života i u svim životnim situacijama (Šoljan, 1976, 6). Nestaju, dakle, donja i gornja granica obrazovanja, odnosno vremenska odrednica kada čovjek ulazi, a kada izlazi iz obrazovanja. Škola i mladost gube monopol nad obrazovanjem. Obrazovanje u toj fazi i dalje ima svoj dominantan, koncentrirani oblik, ali s izmijenjenim zadatkom. Umjesto da pokušava dati zaokružene i dovršene istine o čovjeku i svijetu, koje će ga pripremiti za kasniji život po izlasku iz svijeta obrazovanja, ono tek daje

osnove za permanentno obrazovanje. Obrazovanje tim periodom ne završava, nego tek započinje.

U novim prilikama obrazovanje prestaje biti isključivo školski problem. Ono postaje općedruštveni problem, pri čemu bit njegova rada nije više "priprema za život", kao u tradicionalnom obrazovanju. Distribuciju i uskladištenje znanja koje će se kasnije koristiti u životu, pri čemu dominira memoriranje kao osnovni psihički proces, zamjenjuje aktivan odnos pojedinca u permanentnom obrazovnom procesu, u kojem treba naučiti misliti, stvaralački djelovati i učiti, kako bi se kvalitetnije živjelo, tj. kako bi se čovjek osposobio za život u suvremenom svijetu (Haladin, 1976, 92-93). Obrazovanje tako postaje način života suvremenog čovjeka.

Permanentno obrazovanje se otvara, istinski integrira u društvo. Podruštvljeno obrazovanje prožima institucionalno i izvaninstitucionalno, formalno i neformalno, individualno i socijalno obrazovno djelovanje (samoobrazovanje i obrazovanje). Integralna preobrazba obrazovnog sistema u obrazovno društvo sublimira unutrašnju i vanjsku reformu obrazovanja. Zato se može reći da permanentno obrazovanje ne znači samo više obrazovanja od tradicionalnoga; radi se o boljem i posve drugačijem obrazovanju (Haladin, 1973, 48).

Razvoj gledanja na permanentno obrazovanje

Razmišljanje o čovjekovu permanentnom obrazovanju nije obilježje našega doba. Ono ima svoju dugu prošlost. Novost u vezi s njim jesu okolnosti čovjekova življenja koje stvaraju mogućnosti i potrebu njegove primjene, čime danas započinje oživotvorenje koncepcije permanentnog obrazovanja u suvremenom društvu. Tko su glavni zagovarači ove ideje u prošlosti ljudskog društva?

Zalaganja za čovjekovo permanentno obrazovanje mogu se pronaći još u spisima drevnih civilizacija Istoka (Kina i Indija) i antike (Grčka i Rim). Tako npr. kineski filozof i reformator Konfucije ističe potrebu da se ljudi svih uzrasta obrazuju tokom čitava života, Platon navodi da obrazovanje treba trajati "od malih nogu do kraja života", a Ciceron tvrdi: "najprirodnije oružje starosti su obrazovanje i moralne vrline, koje, ako se njeguju kroz cio život, ma kako život bio dug, donose divne plodove". O ovoj ideji pišu u to doba još i Solon, Hipokrat, Sokrat, Seneka, Aristotel i dr.

Kada u epohi humanizma i renesanse dolazi do ponovnog napajanja mudrostima starog Istoka i Grčke, ideja o permanentnom obrazovanju nanovo oživljava u djelima Th. Morsa i Th. Campanelle, a najjače i najcjelovitije je

zasjala u mislima češkog pedagoga J. A. Komenskog. On izjednačava čovjekov period "za život i za učenje", a u djelu *Pampediae* kao osnovnu misao ističe: "sve ljude - pomoću svega - obrazovati u svemu".

Ideju permanentnog obrazovanja dalje razrađuju pedagoški projekti francuske građanske revolucije (Talleyrand, Condorcet, Romme i dr.), francuski prosvjetiteljski pokret (Voltaire, Rousseau, Diderot), te utopisti 19. stoljeća (posebno R. Owen).

Ovoj ideji naročita se pozornost posvećuje u dvadesetom stoljeću, paralelno s jačanjem praktičnih potreba za širenjem obrazovanja. Tako permanentno obrazovanje zagovara 1919. godine A. L. Smith Report (čuveni engleski memorandum), a posebno ga utemeljuje knjiga A. B. Yeaxleeja *Lifelong education* (1919.), koja popularizira ovu, sada već zasebno izgrađenu teoriju u mnogim europskim zemljama.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do oživljavanja permanentnog obrazovanja u suvremenom društvu, a time i do njegova širokog znanstvenog proučavanja. S obzirom na to da u to vrijeme shvaćanje permanentnog obrazovanja ubrzano proživljava svoju metamorfozu, u ovom se razdoblju može prepoznati nekoliko karakterističnih etapa njegova razvoja.

Početni pristup vezuje permanentno obrazovanje za obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje. Dakle, ističe se vremenska dimenzija permanentnog obrazovanja. U počecima se ono svodi na obrazovanje odraslih ("adult education" - engleski jezik), a kasnije se proširuje na cjelokupno obrazovanje, koje objedinjuje obrazovanje u djetinjstvu i mladosti s obrazovanjem odraslih. Tada se posebno ističu termini koji etimološki sadrže upravo vremensku dimenziju ovog fenomena: "kontinuirano obrazovanje" ("continuing education" i "continuous education" - engl. j.), "doživotno obrazovanje" ("lifelong education" - engl. j.) i "permanentno obrazovanje" ("l'éducation permanente" - fran. j.).

Druga etapa razvoja permanentnog obrazovanja pored vremenske afirmira i kvantitativnu dimenziju fenomena. Mnoge se međunarodne organizacije tada već uključuju u razrađivanje i populariziranje teorije permanentnog obrazovanja kao obrazovanja budućnosti. Tako npr. UNESCO ističe ideju "obrazovanja za sve i u svim životnim razdobljima", što bi se moglo nazvati temeljnim kredom ovoga razdoblja.

Treća etapa naglašava prostornu dimenziju permanentnog obrazovanja, čime se ono proširuje na obrazovanje svih ljudi, tokom cijelog njihova života i u svim životnim situacijama. Time se apostrofira prostorno/vremenska sveprisutnost obrazovanja.

Posljednja etapa razvoja ističe kvalitativne promjene permanentnog obrazovanja, prikazujući ga u bitno drugačijem svjetlu. Permanentno

obrazovanje postaje nova filozofija i nova koncepcija obrazovanja. Ono prelazi okvire sistema obrazovanja, zahvaćajući čitavo društvo. Stvara se podruštvljeno, totalno obrazovanje u suvremenom društvu, pri čemu ono ne predstavlja samo kvalitetnije obrazovanje od tradicionalnoga; filozofija permanentnog obrazovanja anticipira novi pristup obrazovanju, koji u konačnom razvija novi način života. (Šoljan, 1976, 14.)

Neki pogrešni pristupi permanentnom obrazovanju

Nerijetko se u aktualnoj literaturi permanentno obrazovanje shvaća pogrešno. Kako je razvoj koncepcije permanentnog obrazovanja u velikom zamahu, sa značajnim razlikama u stupnju njegova razvoja među različitim dijelovima svijeta, sve ranije istaknute razvojne etape mogu se istovremeno uočiti kao različita shvaćanja ovog fenomena. Zato se može reći da, bez obzira na to što se pojam permanentnog obrazovanja već na prvi pogled čini jasnim (Krajnc, 1976, 112), njegovo određenje nimalo nije jednoznačno. Tako se on vrlo često reducira na samo neke svoje aspekte, čime se stvara formalno-logička pogreška "pars pro toto". Istaknut će se najčešće pogreške u shvaćanjima permanentnog obrazovanja.

Često se permanentno obrazovanje izjednačava s različitim oblicima dopunskog obrazovanja, naročito u Sjedinjenim Američkim Državama ("continuing education" i "continuous education" - engl. j.). Nekritičko korištenje strane literature transkribiralo je ovaj termin u našu literaturu kao "kontinuirano obrazovanje", a njegov istovremeni razvoj s razvojem permanentnog obrazovanja u Americi stvorio je pogrešan zaključak kod nekih autora da se radi o istom fenomenu.¹

Time se shvaćanje permanentnog obrazovanja bitno sužava. Naime, različiti oblici dopunskog obrazovanja, među kojima je i kontinuirano obrazovanje, namijenjeni su onima koji već imaju diplomu, i mahom su visokoobrazovani stručnjaci, a zbog ekspanzije i zastare znanja imaju potrebu za njegovim osvježavanjem i nadopunjavanjem. Tako se u razvijenim zemljama organiziraju posebni centri za dopunsko obrazovanje putem različitih oblika postdiplomskih, doktorskih, postdoktorskih i drugih oblika usavršavanja, najčešće u struci. Riječ je, dakle, o *elitnom* produženom ili posliješkolskom obrazovanju relativno malog broja odraslih osoba.

¹ Tako na primjer Stjepan Haladin navodi: "Pored izraza 'permanentno' obrazovanje upotrebljavaju se još i izrazi 'kontinuirano' i 'doživotno' obrazovanje, koji su sinonimi." (HALADIN, 1983, 122-123.)

Još je raširenije izjednačavanje permanentnog obrazovanja s obrazovanjem odraslih. Ne ulazeći u šire izlaganje različitih pristupa shvaćanju obrazovanja odraslih, može se prihvatiti definicija prema kojoj je obrazovanje odraslih "integralni dio cjelovitog sistema obrazovanja i odgoja (...) u kojoj sudjeluju odrasli ljudi", a "odrasla je ona osoba kod koje je završen proces biološkog rasta i koja je više ili manje psihički, socijalno ili profesionalno zrela." (*Andragogija*, 1985, 1.) Temeljna razlika između različitih oblika dopunskog obrazovanja i obrazovanja odraslih je u tome što obrazovanje odraslih, za razliku od dopunskog obrazovanja, obuhvaća sve odrasle osobe koje su uključene u ma koji oblik obrazovanja. Kako je permanentno obrazovanje započelo svoje oživotvorenje istovremeno s jačanjem i razvojem obrazovanja odraslih u pojedinim zemljama svijeta, osobito SAD i Njemačkoj, a ranije i pod utjecajem UNESCO-a, došlo je do pogrešnog izjednačavanja permanentnog obrazovanja s obrazovanjem odraslih.²

Slična tendencija postoji i u Francuskoj, u kojoj se na obrazovanje odraslih gleda kao na "kompenzacijsko obrazovanje" onih koji nisu imali prilike da se obrazuju "redovnim putem" (Mušanović, 1988, 17), čime se permanentno obrazovanje izjednačava s pružanjem nove obrazovne šanse.

Može se zaključiti da obrazovanje odraslih treba pomoći odraslima da kompenziraju "obrazovne praznine" iz djetinjstva i mladosti, da neprekidno prate razvoj znanosti i tehnologije, te pružaju obrazovanje u skladu s cjelinom potreba odraslih ljudi u suvremenom društvu. Budući da obrazovanjem odraslih u praksi, kao i dopunskim obrazovanjem, uglavnom dominiraju stručni obrazovni sadržaji, ono prevladava u čovjekovoj drugoj životnoj dobi - etapi čovjekova rada, kada se ti sadržaji upotrebljavaju. Zato izjednačavanje permanentnog obrazovanja s obrazovanjem odraslih predstavlja njegovo reduciranje na samo jednu fazu čovjekova života.

Napuštanjem općeg shvaćanja da je obrazovanje odraslih identično permanentnom obrazovanju, a paralelno sa širenjem UNESCO-ve ideje permanentnog obrazovanja kao sistema kojim treba obuhvatiti sve ljude u svim životnim razdobljima, UNESCO se počinje u svojim kasnijim dokumentima izjašnjavati za permanentno obrazovanje kao novi sistem obrazovanja. Njegov utjecaj u svijetu, posebice u Evropi, kao i njegova osobita briga za permanentno obrazovanje, vrlo brzo šire ovo shvaćanje permanentnog obrazovanja u druge međunarodne organizacije i među mnoge autore, koji ga i

² Torsten Husen, na primjer, piše: "Obrazovanje odraslih (ili permanentno obrazovanje kako se ono takode zove) verovatno će se više proširiti nego obrazovanje omladine." (HUSEN, 1971, 348.)

danas zagovaraju.³ Razvija se paralelno s integracijom obrazovanja odraslih u sistem odgoja i obrazovanja. No, unatoč tome što do sada predstavlja najšire shvaćanje permanentnog obrazovanja, ono još uvijek ne odgovara njegovoj suštini. Naime, permanentno obrazovanje se otvara, deskolarizira i područstvljuje, afirmirajući sve obrazovne mogućnosti čovjeka i društva: kako one institucionalne, tako i izvaninstitucionalne, u kojima je obrazovanja sve više. Zato se svodenje permanentnog obrazovanja na novi obrazovni sistem ne može prihvatiti, jer ne odražava sve bogatstvo pojma permanentnog obrazovanja u novom obrazovnom društvu.

Najčešća pogreška u shvaćanju permanentnog obrazovanja jest njegovo, bilo implicitno ili eksplicitno, proglašavanje idejom stvorenom danas. Previđanje historijske dimenzije ovog fenomena potječe iz traganja za njegovim uzrocima isključivo u okolnostima življenja suvremenog društva. Mada je neosporno da znanstveno-tehnološka revolucija i permanentno obrazovanje stoje u uzročno-posljedičnom odnosu, bilo bi pogrešno zaključiti da se permanentnim obrazovanjem zadovoljavaju isključivo utilitarni motivi pojedinca u suvremenom društvu.

Naime, pored zadovoljenja ekonomskih (vanjskih) motiva, permanentno obrazovanje teži zadovoljenju socijalnih (također vanjskih) i humanističkih (unutrašnjih) motiva (Andragogija, 1985, 1). Kako se čovjekova cjelokupna osobnost ne može zadovoljiti isključivo putem rada, vezivanje permanentnog obrazovanja za isključivo ekonomske motive svodi čovjeka na samo jednu dimenziju: *homo fabera*. Ovako shvaćeno permanentno obrazovanje upućeno je na osposobljavanje za rad do kraja radno aktivnog dijela života, tako da permanencija ovog obrazovanja traje do kraja druge životne etape, pri čemu se potpuno gubi iz vida obrazovanje umirovljenih ljudi treće životne dobi.⁴ Ovaj problem posebno dolazi do izražaja danas, kad se skraćivanjem radnog vijeka i produžavanjem prosječnog života čovjeka, te sveukupnim socijalno-kulturnim promjenama uvećava upravo posljednja etapa čovjekova života.

Permanentno obrazovanje treba imati ne samo utilitarnu dimenziju osposobljavanja ljudi za adekvatno funkcioniranje u društvenom proizvodnom mehanizmu, već i nadutilitarnu dimenziju služenja čovjeku i njegovu razvoju. Razvoj ideje permanentnog obrazovanja u prošlosti ljudskog društva ukazuje

³ Tako, na primjer, Dragomir Filipović pod permanentnim obrazovanjem podrazumjeva "celokupan sistem obrazovanja zajedno sa periodom osnovnog školovanja dece i isticanjem tzv. funkcionalne pismenosti odraslih." (FILIPOVIĆ, 1976, 138.)

⁴ Kao rezultat takvog shvaćanja javljaju se i ovakvi stavovi: "U uslovima opšteg progressa, u savremenoj civilizaciji, permanentno obrazovanje pokazuje tendenciju obuhvata svih ljudi u svim uzrasnim dobima (do korisne granice života), s obzirom na to da je čovek osnovni cilj, pokretač i korisnik sveg napretka i da je njegova moć ključno uslovljena sticanjem znanja i razvojem ličnih sposobnosti." (FILIPOVIĆ, 1980, 32-33.)

na čovjekovu vjekovnu težnju da obrazovanje prevlada isključivo funkcionalističko-utilitarna obilježja. Njen razvitak u prošlosti ljudskog društva pokazuje čovjekovo neprekidno zalaganje za cjelovitim, istinsko humanističkim obrazovanjem.

Terminologijski korpus permanentnog obrazovanja

Temeljni zahtjev koji se postavlja pred terminologiju bilo kojeg područja znanstvenog proučavanja jest da termini kojima se operira budu monosemantički, tj. jednoznačni. Može se reći da terminosustav nekog pojma upućuje na njegovu misaonu preciznost, odnosno znanstvenu elaboriranost.

Termin "permanentno obrazovanje" višestlani je termin (termin-sintagma), pri čemu karakter imenice "obrazovanje" opisuje pridjev "permanentno", čiji prijevod s latinskog jezika znači: "per" - *kroz* i "maneo" - *ostati, biti stalno tu, trajati*; odnosno: "permanens" - *trajan, istrajan, stalan, postojan, neprestan, neprekidan*. Prema tome, njegovo etimološko značenje je *stalno, neprekidno trajanje*.

Termin "permanentno obrazovanje" nije prihvaćen u svim jezičnim područjima. Najprije se javlja i najviše upotrebljava u francuskom jeziku ("l'éducation permanente"), odakle se, prije svega zahvaljujući UNESCO-u, širi u mnoge zemlje. Tako se na španjolskom jeziku koristi termin "educacione permanente", talijanskom "l'educazione permanente", na njemačkom jeziku "permanente Bildung", poljskom "educacia permanenta", na ruskom jeziku "permanentnoe obrazovanie" i "nepreryvnoe obrazovanie" i dr. Iz francuskog jezika termin "l'éducation permanente" preuzima i naš jezik kao "permanentno obrazovanje".

U engleskom jeziku koristi se termin "lifelong education" ("doživotno obrazovanje"). Etimološki gledano, jednako kao i "permanentno obrazovanje", i termin "doživotno obrazovanje" apostrofira vremenski kontinuitet obrazovanja. Termin "lifelong education" javlja se i paralelno upotrebljava s terminom "l'éducation permanente" prvenstveno zbog teškoća u prevođenju termina "l'éducation permanente" na engleski jezik. Budući da oba termina obuhvaćaju isti pojam u različitim govornim područjima, o njima se može govoriti kao o sinonimima, kako to ističe, na primjer, i *Glossary of educational technology terms* u izdanju UNESCO-a (1984.), kao i neki drugi autori (B. Suchodolski, D. Savićević i dr.).

Kako je već istaknuto, kao društvena rezultanta permanentnog obrazovanja nastaje totalno, podružljivo obrazovanje. Tako istovremeno s

terminima koji pristupaju suvremenom obrazovanju čovjeka na individualnom planu ("permanentno obrazovanje" i "doživotno obrazovanje"), nastaju termini "društvo koje uči" ("learning society" - engl. j.) i "obrazovno društvo" ("educative society" - engl. j.) koji obuhvaćaju pojam permanentnog obrazovanja na socijalnom planu. Zapravo se radi o terminima koji obilježavaju isti fenomen, samo s različitim kutom gledanja.

Pored istaknutih sinonima, nastalo je mnogo termina bliskih "permanentnom obrazovanju", među kojima se neki greškom sinonimno izjednačavaju s njim. Najčešće je poistovjećivanje "permanentnog obrazovanja" sa sljedećim terminima: "permanentno učenje", "permanentno samoučenje", "permanentan odgoj", "permanentan samoodgoj", "permanentno samoobrazovanje", "permanentno usavršavanje", "produženo obrazovanje", "posliješkolsko obrazovanje", "izvanškolsko obrazovanje", "kontinuirano" ili "neprekidno obrazovanje", "obrazovanje odraslih", "povratno" ili "rekurentno obrazovanje", "obrazovanje uz rad" i "iz rada", "dopunsko" ili "rimidijalno obrazovanje", "doživotno učenje" i dr. Mada svi ovi termini stoje u bliskoj, specifičnoj vezi spram "permanentnog obrazovanja", opći je zaključak da svaki od njih tek parcijalno zahvaća pojedine segmente ovog pojma. Svi ovi termini subordinirani su "permanentnom obrazovanju".

Poteškoće definiranja permanentnog obrazovanja

Sve do sada istaknute razlike u pristupanju permanentnom obrazovanju prirodno se očituju i u njegovu definiranju. Čak ukoliko se ostave po strani definicije s ranije istaknutim glavnim pogreškama u shvaćanju permanentnog obrazovanja te se uzmu u razmatranje samo cjelovitiji pristupi ovom pojmu, opet postoji čitav spektar definicija koje različito pokušavaju odrediti ovaj pojam.

U cjelini uzevši, definicije permanentnog obrazovanja mogu se promatrati u dva pravca. S jedne strane, mogu se uočiti one definicije koje ističu poziciju pojedinca u suvremenom obrazovanju, odnosno poziciju društva, s druge strane. U drugom pravcu idu one definicije koje ističu uži pedagoški kontekst, s jedne strane, odnosno širi socijalni kontekst, s druge strane. Za ilustraciju će se navesti po nekoliko karakterističnih definicija za svaki istaknuti pristup.

Ističući *individualni aspekt* permanentnog obrazovanja Colin J. Titmus iz Velike Britanije "permanentno obrazovanje shvata kao proces samorealizacije čoveka i humanizacije društva, a ne kao sistem" (prema: Samolovčev, 1987, 41); Gyorgy Agonst i Jozsef Nagy definiraju ga kao

“harmonijski razvoj cijele personalnosti kroz čitav život“ (Agons, Nagy - 1974, 486); Henri Janne iz Belgije ističe da je “puni razvoj čoveka zasnovan na nauci, radu i slobodnom vremenu“ (prema: Samolovčev, 1987, 41); Paul Lengrand iz Francuske navodi “globalni razvoj čoveka zadovoljenjem njegovih potreba, proizašlih iz društvenog života, kulture, civilizacije“ (prema: Isto, str. 41); Pierre Furter iz Švicarske permanentno obrazovanje definira kao “duhovni razvoj čoveka, kao neprekidno usvajanje i obogaćivanje znanja, razvijanje pogleda na svet i moralnih stavova prema čitavom životu“ (prema: Isto, str. 41); Dragomir Filipović ističe: “Permanentno se obrazovati znači opstati u vremenu. Drugim rečima, permanentno obrazovanje predstavlja čin ljudske egzistencije.“ (Filipović, 1971, 157); Dušan Savićević ističe da je permanentno obrazovanje “orjentisano ili bismo željeli da bude orjentisano prema čovjeku, njegovoj ljudskoj suštini i njegovom razvoju, a ne prema stvaranju 'upotrebljive', pa čak ne i samo produktivne snage“ (Savićević, 1983, 25).

Društveni aspekt permanentnog obrazovanja naglašava više autora, među kojima i Herbert Zdarzil iz Australije, koji “permanentno obrazovanje tumači kao sveukupni društveno-ekonomski, politički i moralni i civilizacijski razvoj“ (prema: Samolovčev, 1987, 41); Radovan Richta i grupa autora ističu kako se ne radi “više samo o tome kakvu je pripremu moguće ljudima utuviti, nego o nečemu višem - šta je moguće dobiti od svakog čoveka, kakve se samostalne stvaralačke snage civilizacije mogu u njemu razviti“ (prema: Filipović, 1971, 113); Poljski autor R. Wroczynski ističe da se permanentno obrazovanje ne može razmatrati samo po sebi, kao svojevrsni fenomen izvan znanosti i tehnologije (prema: Savićević, 1975, 24).

Uže pedagoški kontekst permanentnog obrazovanja ističe među ostalim i sovjetski akademik A. V. Darinskij, koji permanentno obrazovanje shvaća “i kao koncepciju i kao princip organizacije i strukture vaspitanja i obrazovanja, čije usvajanje pruža mogućnost čoveku da u toku čitavog života koristi raznovrsne ustanove za obrazovanje i efikasno spajanje obrazovanja sa samoobrazovanjem“ (prema: Isto, str. 24); Paul Lengrand (1976, 22) ističe da “permanentno obrazovanje neće ispuniti sav prostor svojega značenje sve dok se ne izmijeni cijeli sistem izvođenja obrazovanja, sve dok škole, primjerice, ne prestanu davati sva moguća znanja i ne prestanu odgajati na stereotipan način, već započnu razvijati u pojedinca mogućnosti za učenje, za odgajanje, za obnavljanje, i to prema njegovu osobnu stilu i njegovim osobnim sklonostima, a tokom cijela trajanja čovjekova života“; Naglašavajući pedagoške osnove suvremenog permanentnog obrazovanja Bogdan Suchodolski (1976, 33) kaže: “Dolazi se do uvjerenja da se obrazovanje ne može zatvoriti unutar školskih sati, ispita i diploma, nego da je to širi i raznorodniji proces, a u isto vrijeme slobodniji i spontaniji, povezan sa

životnim iskustvom ljudi, s promjenljivim profesionalnim i društvenim situacijama, koje ljude raznoliko angažiraju“; Stjepan Haladin pak navodi: “Permanentno obrazovanje je bitno okrenuto i usmjereno na osposobljavanje i istraživanje nepoznatog radi obavljanja stvaralačkih promjena u svijetu promjena“ (Haladin, 1973, 50).

Socijalni kontekst permanentnog obrazovanja s posebnim naglaskom na stvaranju novih društvenih odnosa ističe među ostalima i Dragomir Filipović (1971, 161): “Permanentno obrazovanje je društveni imperativ moderne civilizacije i tehnologije. On proističe iz potrebe za stjecanjem stalno novih i rastućih znanja radi ovladavanja zakonitostima koje karakteriziraju epohu naučno-tehničke revolucije.“; Govoreći o socijalnom položaju permanentnog obrazovanja N. N. Šoljan ističe utjecaje “što ga na odgoj i obrazovanje, kao teoriju i praksu, ostvaruju, primjerice novi društveno-ekonomski i politički odnosi, ili konkretnije, različiti pristupi u sferi prirodnoznanstvenoj, znanstveno-tehnološkoj, ekonomskoj, filozofskoj, sociološkoj, antropološkoj, futurološkoj, kibernetičkoj, informatološkoj, i dr.“ (Šoljan, 1976, 7); Ovu grupu definicija, najjasnije pak predstavlja definicija Ane Krajnc: “Permanentno obrazovanje znači nov društveni odnos između odgoja i obrazovanja, rada, kulture, politike i društva“ (Krajnc, 1976, 119).

Očigledno je da pojam permanentnog obrazovanja izmiče jezgrovitom deskriptivnom definiranju. Radi se o pojmu koji je, s obzirom na njegovu višeslojnost, potrebno razmatrati s više stajališta. U njegovu rasvjetljavanju potreban je interdisciplinarni pristup koji će zahvatiti sve njegove aspekte (filozofijske, pedagoške, sociološke, psihološke, antropološke, ekonomističke i dr.). Zato se vrlo često permanentno obrazovanje različito definira ne samo kod različitih autora, nego i u različitim kontekstima razmatranja kod jednog te istog autora.

Kao primjer mogu poslužiti različite definicije Paula Lengranda koje navode neki autori. Borivoj Samolovčev (1987, 41) navodi sljedeću Lengrandovu definiciju: permanentno obrazovanje je “globalni razvoj čoveka zadovoljavanjem njegovih potreba, proizašlih iz društvenog života, kulture, civilizacije“; Marko Mušanović (1988, 20) ističe sljedeću definiciju: “(...) permanentno obrazovanje neće ispuniti sav prostor svojega značenja sve dok se ne izmijeni cijeli sistem izvođenja obrazovanja, sve dok škole, primjerice, ne prestanu davati sva moguća znanja i ne prestanu odgajati na stereotipni način, već započnu razvijati u pojedinca mogućnosti za učenje, odgajanje, za obnavljanje, i to prema njegovu osobnom stilu i njegovim osobnim sklonostima, a tokom cijela trajanja čovjekova života“; Marija Vračar pak, navodi sljedeću Lengrandovu definiciju: “Pojam intelektualnog ili stručnog prtljaga dovoljnog za čitavo trajanje života na putu je da nestane. Pod pritiskom unutarnje

potrebe, kao i da bi odgovorilo stalnim zahtjevima, obrazovanje danas dobija svoje pravo značenje, a ono nije u sticanju količine znanja, već u razvoju čovjeka, koji kroz razna životna iskustva postaje sve više on sam" (Vračar, 1986, 9.); Svetlana Stanojević navodi kako Lengrand pod permanentnim obrazovanjem podrazumijeva "ideje, iskustva i ostvarenja sagledana u kontinuitetu, od prvih do posljednjih trenutaka života, sa intimno i organski povezanim sukcesivnim fazama" (Stanojević, 1988, 292).

Može se zaključiti da sve navedene Lengrandove definicije određuju njegovo shvaćanje permanentnog obrazovanja, ali svaka pojedinačno zahvaća samo neki aspekt. Zato niti jedna nije dostatna, pa čak niti sve zajedno, budući da u Lengrandovim djelima ovo nisu jedina određenja permanentnog obrazovanja koja bi mogla imati karakter definicije.

Kako ovaj francuski teoretičar nije izuzetak u pogledu definiranja permanentnog obrazovanja, već upravo dobar primjer općeg stanja u tom pogledu, treba naglasiti da su sve definicije permanentnog obrazovanja samo uvjetna određenja ovog pojma. Najčešće se u literaturi niti ne nalaze kao posebno istaknuta mjesta cjelovitog definiranja permanentnog obrazovanja, već u pravilu postoji više parcijalnih sublimiranja određenih aspekata permanentnog obrazovanja. Pri tome najčešće svako od tih određenja nosi samo dio istine, a tek njihovo cjelovito sagledavanje pruža holističku sliku o permanentnom obrazovanju.

Sve izloženo upućuje na zaključak da je permanentno obrazovanje moguće definirati jedino širom sadržajnom eksplikacijom, to više što je permanentno obrazovanje dinamičan proces u razvoju, podložan kontinuiranim promjenama, tako kompleksan da je njegovo jezgrovito deskriptivno određenje praktički nemoguće.

Literatura

- AGONST, G., NAGY, J. (1974): Reorientation of teacher in the framework of lifelong education, *International Review of Education*, 20, 4.
- ANDRAGOGIJA, Zagreb, Školska knjiga, 1985.
- FILIPOVIĆ, D. (1971): *Permanentno obrazovanje - suština i konzekvence*, Leskovic, "Naša reč".
- FILIPOVIĆ, D. (1976): Zahtevi i problemi primene koncepcije permanentnog obrazovanja u oblasti obrazovanja odraslih, u: *Permanentno obrazovanje*, Split, "M. Marulić".

- FILIPOVIĆ, D. (1980): *Permanently obrazovanje - globalna strategija i model*, Beograd, Privredna štampa.
- GLOSSARY of educational technology terms, Paris, UNESCO International Bureau of Education, 1984.
- HALADIN, S. (1973): Konceptija permanentnog obrazovanja i pretpostavke za njenu primjenu, *Obrazovanje i rad*, 1973, 1-2.
- HALADIN, S. (1976): O teorijskoj i idejnoj osnovanosti permanentnog obrazovanja, u: *Permanently obrazovanje*, Split, "M. Marulić".
- HALADIN, S. (1983): *Obrazovanje na raskrsnici*, Zagreb, "August Cesarec".
- HUSEN, T. (1971): Model škole sutrašnjice, *Pedagogija*, 1971, 3.
- KRAJNC, A. (1976): Permanently obrazovanje i obrazovanje odraslih : šta je, a što nije permanently obrazovanje?, u: *Permanently obrazovanje*, Split, "M. Marulić".
- LENGRAND, P. (1976): Permanently obrazovanje u 1975., u: *Permanently obrazovanje*, Split, "M. Marulić".
- LENGRAND, P. (1976): *Uvod u permanently obrazovanje*, Beograd, BIGZ.
- MUŠANOVIĆ, M. (1988): *Permanently obrazovanje nastavnika*, Rijeka, Izdavački centar.
- SAMOLOVČEV, B. (1987): *Savremeni tokovi u obrazovanju odraslih*, Novi Sad, "Misao".
- SAVIĆEVIĆ, D. (1975): *Povratno obrazovanje i udruženi rad*, Beograd, BIGZ.
- SAVIĆEVIĆ, D. (1983): *Čovjek i doživotno obrazovanje*, Titograd, Republički zavod za unapređivanje školstva.
- STANOJEVIĆ, S. (1988): Obrazovanje odraslih u koncepciji permanentnog obrazovanja kod nekih francuskih autora, *Andragogija*, 1988, 7-9.
- SUCHODOLSKI, B. (1976): Filozofijski problemi permanentnog obrazovanja, u: *Permanently obrazovanje*, Split, "M. Marulić".
- ŠOLJAN, N. N. (1976): Prolog, u: *Permanently obrazovanje*, Split, "M. Marulić".
- VRAČAR, M. (1986): *Interesi i motiviranost nastavnika za permanently obrazovanje*, magistarski rad obranjen na Pedagoškom fakultetu u Rijeci.

Igor Radeka: THE PROBLEM OF DEFINING LIFELONG
EDUCATION

S u m m a r y

The development of society as a whole, driven by the scientific-technological revolution, has placed before education new requirements. Traditional education, cocooned within the school system, is not in tune with the totality of socio-cultural changes within contemporary society but has ended up with a quantitative expansion, lacking the necessary qualitative changes.

In the wake of the exhausted system of traditional education a new conception of lifelong education, encompassing all people, throughout their lives and in all living situations, has made its appearance. In relation to its traditional antecedent it does not signify only more education. Lifelong education is a better and wholly different education within a new, educated society, whose essence is no longer to prepare for life but amounts to a new mode of life for contemporary man.

Alongside the development of the conception of lifelong education there have appeared mistaken notions that it is nothing more than continuing education, the education of grownups, or a new system of education. In a similar vein, it is frequently reduced to the utilitarian dimension of the educative process whose function is to adequately function within the productive mechanism of society.

These conceptual dilemmas have produced terminological irregularities. Of the many terms which have been mistakenly equated with "lifelong education" only "education throughout one's life" is its synonym, while the terms "a learning society" or "educated society" target only the social aspect of the term permanent education.

All these conceptual-terminological differences are reflected in the definition of lifelong education. By systematizing existing definitions the author shows that it is not possible to give lifelong education a succinct descriptive definition. Its complexity and dynamics demand a broader explication which would do justice to its content.